

Тема: Кредитний договір

Мета вивчення теми: дати уявлення про кредитний договір, предмет цього договору, його сторони, форму; розкрити юридичну характеристику кредитного договору; засвоєння студентами основних прав та обов'язків сторін та основних положень цивільної відповідальності за невиконання або неналежне виконання кредитного договору.

План лекційного заняття:

1. Загальна характеристика кредитного договору.
2. Сторони кредитного договору. Права та обов'язки сторін за кредитним договором.
3. Оплата за кредитним договором.
4. Відповідальність сторін за порушення умов кредитного договору.

Рекомендовані нормативно-правові акти:

§2 Глави 71 (ст.ст. 1054–1057) Цивільного кодексу України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000 р. (із змінами) № 2121–III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2121-14#Text>.

Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення залучення інвестицій та запровадження нових фінансових інструментів : Закон України від 19.06.2020 р. № 738-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-20#n3829> (цим Законом внесені зміни до Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок», який був викладений у новій редакції із назвою «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки»).

Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди) : Закон України від 15.03.2001 р. (із змінами) № 2299–III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/5080-17#Text>.

Про кредитні спілки : Закон України від 14.07.2023 р. (із змінами) № 3254-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3254-20#Text>.

Про Національний банк України : Закон України від 20.05.1999 р. (із змінами) № 679–XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/679-14#Text>.

Про організацію формування та обігу кредитних історій : Закон України від 23.06.2005 р. (із змінами) № 2704–IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2704-15#Text>.

Про платіжні послуги : Закон України від 30.06.2021 р. (із змінами) № 1591-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-20#n1249>.

Про споживче кредитування : Закон України від 15.11.2016 р. (із змінами) № 1734-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1734-19#Text>.

Про страхування : Закон України від 18.11.2021 р. (із змінами) № 1909-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909-20#Text>.

Про фінансовий лізинг : Закон України від 04.02.2021 р. (із змінами) № 1201-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1201-20#Text>.

Про фінансові послуги та фінансові компанії : Закон України від 14.12.2021 р. (із змінами) № 1953-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1953-20#Text>.

Про затвердження Положення про застосування Національним банком України стандартних інструментів регулювання ліквідності банківської системи : Постанова Правління Національного банку України від 17.09.2015 р. (із змінами) № 615. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0615500-15#Text>.

1. Загальна характеристика кредитного договору

Кредит – це неодмінний атрибут ринкової економіки. Об'єктивною передумовою його існування є відрив моменту відчуження товару від одержання грошового еквіваленту, відносно відокремлення руху грошової форми вартості від товарної форми.

Розуміння поняття «кредит»:

1) **вузьке** – грошові кошти, які банк зобов'язується надати або вже надав позичальникові в розмірі і на умовах, передбачених кредитним договором, і які підлягають поверненню разом з процентами, що нараховуються на них;

2) **широке** – правовідношення кредитора (банку або іншої фінансової установи) та позичальника в зв'язку з виникненням, виконанням, забезпеченням виконання та припиненням зобов'язань за кредитним договором (кредитне правовідношення). Об'єктом кредитного правовідношення є *гроші як особливий різновид речей*.

Кредитний договір – договір, за яким банк або інша фінансова установа (кредитодавець) зобов'язується надати грошові кошти (кредит) позичальникові у розмірі та на умовах, встановлених договором, а позичальник зобов'язується повернути кредит та сплатити проценти (ч. 1 ст. 1054 ЦК України).

В основу кредитного договору покладено відносини позики, тому в ч. 2 ст. 1054 ЦК України зазначається, що до відносин за кредитним договором застосовуються положення §1 гл. 71 ЦК України про позику, якщо інше не встановлено цим параграфом або інше не впливає із суті кредитного договору. Це, зокрема, положення щодо *процентів за позику* (ч. 1 ст. 1048 ЦК України), щодо *обов'язку повернути позику* (ч.ч. 1, 2 ст. 1049 ЦК України), щодо *наслідків порушення договору позичальником* (ст. 1050 ЦК України) та деякі інші.

Юридична характеристика: консенсуальний; двосторонній; оплатний (обов'язкова оплатність фінансових послуг з надання кредиту у вигляді процентів).

Істотні умови договору:

- предмет;
- сума;
- строк повернення;
- розмір процентів.

Однією з умов кредитних договорів може бути встановлення цільової спрямованості використання кредитних коштів. Цільовий характер передбачає використання кредитних коштів на конкретні цілі, передбачені кредитним договором. У разі порушення позичальником встановленого кредитним договором обов'язку щодо цільового використання кредиту, кредитодавець має право відмовитися від подальшого кредитування позичальника за договором.

Предмет: як правило (за винятком комерційного кредиту) **грошові кошти**

(кредит) у національній та іноземній валюті у готівковій та безготівковій формі.

Форми кредиту. Залежності від критерію, який виокремлюється у тих чи інших джерелах, виділяють такі форми кредиту: банківський, комерційний, лізинговий, іпотечний, бланковий, консорціумний.

Банківський кредит – будь-яке зобов'язання банку надати певну суму грошей, будь-яка гарантія, будь-яке зобов'язання придбати право вимоги боргу, будь-яке продовження строку погашення боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а також на зобов'язання на сплату процентів та інших зборів з такої суми (ст. 2 Закону «Про банки і банківську діяльність»). На відміну від інших позикодавців, банк, як правило, надає грошові кошти, що не належать йому на праві власності. Це кошти, що залучені банком від його клієнтів. Більш того, банківський кредит обтяжений правами вимоги з боку клієнтів банку (у випадку ліквідації банку ці вимоги включаються у ліквідаційну масу).

Умови надання банківських кредитів:

а) забезпеченість – наявність у банку права для захисту своїх інтересів, недопущення збитків від неповернення боргу через неплатоспроможність позичальника;

б) повернення, строковість і платність – позичальник має повернути кредит банку у визначений у кредитному договорі строк з відповідною сплатою процентів за його користування;

в) цільовий характер (не для всіх кредитів) – вкладення коштів на конкретні цілі, передбачені кредитним договором.

Забороняється надавати кредити на: а) покриття збитків від господарської діяльності позичальника; б) формування та збільшення статутного фонду комерційних банків і господарських товариств; в) придбання власних цінних паперів.

У Законі України «Про фінансові послуги та фінансові компанії» закріплено **два нормативних терміна, що пов'язані з кредитуванням:**

✓ **кредит** – грошові кошти, які надаються надавачем фінансових послуг (кредитодавцем) особі (позичальнику) у користування на поворотній основі на визначений строк із сплатою процентів (п. 27 ч. 1 ст. 1);

✓ **ломбардний кредит** – кредит, що надається виключно ломбардами виключно фізичним особам виключно під заставу рухомого майна з урахуванням вимог, встановлених цим Законом до договору про надання ломбардного кредиту та виконання зобов'язань за таким договором, а також інших вимог цього Закону, встановлених до діяльності ломбардів (п. 30 ч. 1 ст. 1).

У Законі України «Про споживче кредитування» закріплено ще один нормативний термін, що пов'язаний з кредитуванням, – **споживчий кредит**. Про цей різновид кредитування декілька раз згадується й у ЦК України, де зазначається, що особливості регулювання відносин за договором про надання споживчого кредиту встановлені законом. Споживчий кредит (кредит) визначається як грошові кошти, що надаються споживачу (позичальникові) на придбання товарів (робіт, послуг) для задоволення потреб, не пов'язаних з

підприємницькою, незалежною професійною діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника (п. 11 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про споживче кредитування»).

Комерційний кредит (ст. 1057 ЦК України). Юридична природа комерційного кредитування характеризується можливістю авансування, попередньої оплати, відстрочення або розстрочення оплати товарів, робіт або послуг. Особливість комерційного кредитування полягає в тому, що правовим діям однієї сторони, зумовленим переданням у власність грошових коштів або речей, які визначаються родовими ознаками, кореспондують правові дії другої сторони щодо передачі товару, виконання робіт або надання послуг.

Суб'єкти комерційного кредитування: будь-які юридичні особи та фізичні особи-підприємці.

На відміну від надання позики або банківського кредиту, комерційне кредитування не може бути оформлене як самостійна договірна конструкція, воно здійснюється в межах відповідного зобов'язання з реалізації товарів, виконання робіт або надання послуг.

Так, наприклад, на виконання зобов'язань за договором купівлі-продажу, комерційний кредит може бути наданий покупцем продавцю у формі авансу або попередньої оплати товарів і, навпаки, продавцем покупцю шляхом відстрочення або розстрочення оплати товарів. При цьому товар, що передається продавцем покупцеві, може належати до категорії як родових, так і індивідуально визначених речей.

До комерційного кредиту застосовуються положення відповідних статей ЦК України, що регулюють відносини за кредитним договором та договором позики, якщо інше не встановлено положеннями про договір, з якого виникло відповідне зобов'язання, і не суперечить суті такого зобов'язання. Стаття 1057 ЦК України встановлюється правило про те, що надання комерційного кредиту можливе лише в зв'язку з виконанням певного зобов'язання.

Форма договору: письмова, незалежно від суми кредиту. Договір може бути оформлений як шляхом складання одного документа, підписаного кредитором і позичальником, так і шляхом обміну листами, телеграмами, телефонограмами, підписаними стороною, яка їх надсилає. Якщо кредитний договір містить умови щодо застави нерухомого майна, а також в інших випадках, встановлених законом, такий договір підлягає нотаріальному посвідченню та реєстрації в порядку, передбаченому законом (ст. 574, ст. 577 ЦК України). Недотримання сторонами письмової форми має наслідком **недійсність кредитного договору**. Такий договір вважається нікчемним. У цьому разі визнання правочину недійсним судом не вимагається. Правові наслідки недійсності такого договору передбачені ст. 216 ЦК України.

2. Сторони кредитного договору. Права та обов'язки сторін за кредитним договором

Сторони кредитного договору:

1) **Кредитор** (кредитор) – банк або інша фінансова установа. **Фінансова установа** – юридична особа, метою створення якої є здійснення

діяльності з надання фінансових послуг, яка відповідно до закону надає одну чи декілька фінансових послуг на підставі відповідної ліцензії (п. 65 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про фінансові послуги та фінансові компанії»). До фінансових установ належать банки, кредитні спілки, ломбарди, лізингові компанії, довірчі товариства, страхові компанії, установи накопичувального пенсійного забезпечення, інвестиційні фонди і компанії та інші юридичні особи, виключним видом діяльності яких є надання фінансових послуг. Правовий статус та особливості діяльності зазначених установ регламентуються відповідними законодавчими актами (закони України «Про банки та банківську діяльність», «Про фінансові послуги та фінансові компанії», «Про кредитні спілки», «Про фінансовий лізинг», «Про страхування», «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)» тощо);

2) Позичальниками можуть бути як юридичні, так і фізичні особи.

3. Оплата за кредитним договором

Розмір процентних ставок і порядок їх сплати визначається у кредитному договорі залежно від кредитного ризику, наданого забезпечення, попиту і пропозицій, які склалися на кредитному ринку, строку користування кредитом, облікової ставки та інших факторів. У разі зміни облікової ставки умови договору можуть переглядатися і змінюватися тільки на підставі взаємної згоди кредитодавця і позичальника. Для кредитів, що надаються в іноземній валюті, необхідно враховувати також процентні ставки, які діють на міжнародних ринках капіталів. Кредитний договір встановлює і спеціальні способи забезпечення кредиту (неустойка, застава, банківська гарантія, порука, завдаток, страхування тощо).

Встановлений договором розмір процентів не може бути збільшений банком в односторонньому порядку. Умова договору щодо права банку змінювати розмір процентів в односторонньому порядку є нікчемною.

Проценти за користування кредитними коштами нараховуються з моменту зарахування кредитних коштів на рахунок позичальника, а не з моменту укладення договору або дати, з якої кредитодавець зобов'язаний був надати грошові кошти. Це правило зумовлене тим, що проценти на суму кредиту сплачуються за час реального користування грошовою сумою. За згодою кредитодавця та позичальника в договорі можуть бути передбачені інші умови, наприклад, цільовий характер кредитування, договірне списання, право банку видавати наказ про примусову оплату боргового зобов'язання у разі несвоєчасного погашення кредиту або процентів за користування ним.

Банк не може надавати кредит під процент, ставка якого є нижчою від процентної ставки за кредитами, які бере сам банк, і процентної ставки, що виплачується ним за депозитами. Виняток можливий лише у випадку, коли при здійсненні такої операції банк не матиме збитків. Банк має право видавати бланкові (без забезпечення) кредити за умов додержання економічних нормативів. Основними ознаками кредиту є строковість, платність і зворотність. Надання безпроцентних кредитів допускається як виняток у випадках, прямо передбачених законом.

Порядок оплати. Погашення кредиту і нарахованих за ним процентів здійснюється позичальником з розрахункового чи поточного (валютного) рахунка. Якщо розрахункові рахунки позичальника відкрито в інших банках, погашення боргу за кредитом і сплата процентів здійснюються платіжними дорученнями позичальника, а за умови визнання боргу позичальником – платіжною вимогою банку в порядку, встановленому чинним законодавством. У разі неможливості одержати борг від позичальника, його сплачує гарант (поручитель). Кошти для погашення заборгованості, в першу чергу, спрямовуються для сплати процентів за користування кредитом, потім – простроченої заборгованості. Сума, що залишається, спрямовується на погашення основної суми кредиту. Банк здійснює контроль за виконанням позичальником умов кредитного договору, цільовим використанням кредиту, своєчасним і повним його погашенням. У виняткових випадках при виникненні у позичальника тимчасових фінансових ускладнень або непередбачених обставин банк має право відстрочити погашення кредиту зі сплатою позичальником підвищеної процентної ставки. Таке відстрочення оформляється додатковою угодою між позичальником і банком, яка є невід'ємною частиною кредитного договору.

4. Відповідальність сторін за порушення умов кредитного договору

Відповідальність за порушення кредитного договору:

– **застосування заходів оперативного впливу** (відмова кредитодавця від надання кредиту позичальникові, вимога про дострокове повернення кредиту тощо). Так, відповідно до чч. 1, 3 ст. 1056 ЦК України кредитодавець має право відмовитися від надання позичальникові передбаченого договором кредиту частково або в повному обсязі у разі порушення процедури визнання позичальника банкрутом або за наявності інших обставин, які свідчать про те, що наданий позичальникові кредит своєчасно не буде повернений. До числа таких обставин належать економічні та правові фактори, що підривають довіру до позичальника, до можливості повернення ним отриманого кредиту (притягнення позичальника до відповідальності, наявність відомостей, що свідчать про заборгованість позичальника за кредитними договорами з іншими кредитодавцями, ненадання документальної звітності за договором, незадовільну структуру балансу позичальника тощо). Одним з таких випадків є порушення процедури визнання позичальника банкрутом. Кредитодавець також має право відмовитися від подальшого кредитування позичальника за договором у разі порушення позичальником встановленого кредитним договором обов'язку цільового використання кредиту;

– **міри майнової відповідальності** (пеня, проценти за прострочення повернення кредиту тощо).

Оскільки відповідно до ч. 2 ст. 1054 ЦК України до відносин за кредитним договором субсидіарно застосовуються положення про позику (§1 гл. 71 ЦК України), то в разі невиконання позичальником обов'язків щодо:

- забезпечення повернення кредиту (позики);
- у разі втрати забезпечення виконання зобов'язання;

– у разі погіршення його умов за обставин, за які позикодавець не несе відповідальності, позикодавець має право вимагати від позичальника **дострокового повернення позики (кредиту) та сплати належних йому процентів**, якщо інше не встановлено договором (ст. 1052 ЦК України).

Згідно з ч. 1 ст. 1050 ЦК України, якщо позичальник своєчасно не повернув суму позики, то на вимогу кредитора він буде зобов'язаний сплатити грошову суму відповідно до ст. 625 ЦК України, якою регулюються питання відповідальності за порушення грошового зобов'язання (він зобов'язаний сплатити суму боргу з урахуванням встановленого **індексу інфляції** за весь час прострочення, **а також три проценти річних** від простроченої суми, якщо інший розмір процентів не встановлений договором або законом). Оскільки часто це незначні суми, тому в кредитному договорі мають передбачатися конкретні розміри санкцій, зокрема відповідальність позичальника за несвоєчасне повернення кредиту та несплату процентів за його користування, за використання кредитів не за цільовим призначенням, і відповідальність банку – за несвоєчасне перерахування позичальникові валюти кредиту тощо.

Припинення договору:

– відмова позикодавця;

– відмова позичальника. Позичальник вправі відмовитися від одержання кредиту частково або в повному обсязі незалежно від будь-яких умов, але це право може бути реалізоване лише до отримання суми кредиту. Сума кредиту вважається отриманою з моменту зарахування коштів у безготівковій формі на рахунок, що належить позичальникові, або з моменту отримання позичальником готівки у касі кредитодавця. Вирішивши відмовитись від одержання кредиту, позичальник зобов'язаний повідомити про це кредитодавця до передбаченого договором строку його надання, якщо інше не встановлено договором або законом;

– згода сторін.

Питання для перевірки знань:

1. Які значення терміну «кредит» Ви знаєте?
2. В яких нормативно-правових актах надається визначення кредитного договору? Надайте відповідні визначення.
3. У чому специфіка оплатності кредитного договору?
4. Охарактеризуйте предмет кредитного договору.
5. Які форми кредиту закріплює законодавець?
6. Які кредити виокремлюють за строками користування грошовими коштами?
7. Які умови надання банківських кредитів Ви знаєте? Охарактеризуйте ці умови.
8. Охарактеризуйте особливості комерційного кредиту.
9. Охарактеризуйте сторони комерційного кредиту.
10. Яка відповідальність передбачена у законодавстві на випадок порушення кредитного договору?